

BORDÉ KATALIN

A JÖVŐ A MÚLT ÉS A JELEN EGYSÉGÉRE ÉPÜL

CENTENÁRIUMI EMLÉKKÖTET KOVÁCS MÁTÉ TISZTELETÉRE

Nem kis feladatot tűz maga elé az, aki Kovács Máténak, ennek a nem mindennapi tehetségű könyvtárpolitikusnak a munkásságát akarja méltatni. Hiszen kevés ilyen nagy formátumú, sokoldalú egyénisége volt a szakmánknak. Pályáját ambiciózus középiskolai tanárként kezdte, országos hírnevű oktatáspolitikusként (politikai államtitkárként) folytatta, könyvtárigazgatóként és egyetemi tanárként, tanszékvezetőként egyaránt marandót alkotott, rengeteg tudományos munkát publikált, és oroszlanrészt vállalt a magyar könyvtárügy alakításában, fejlesztésében. Ezért nagyon körültekintően kell válogatni a professzor úr rendkívül színes, gazdag életútjából, hogy minél teljesebb, minél érzékletesebb kép bonthatkozzon ki róla az olvasó előtt.

Ennek a nemes kihívásnak tesz eleget a Kovács Máté születésének századik évfordulójára Hangodi Ágnes szerkesztésében megjelent emlékkötet. Ez nemcsak tisztelgés a nagy könyvtáros előtt, hanem egyúttal krónika is, amely nyomtatott formában örökíti meg annak

a közel egy évig tartó nagyszabású ünneppsorozatnak az anyagát, amelyet a Kovács Máté Alapítvány több más könyvtári szervezettel együttesen hívott életre a centenárium alkalmából. Már a címe is Kovács Máté szellemiségét, életfilozófiáját idézi, hiszen ő azt vallotta, hogy „*a jelen a múltból merít, a jövő pedig a múlt és jelen egysége. Az eredmények nem azonnal születnek, hanem fokozatosan és kitartó szívós munkával*”. (Juhász Imre: Hajdúszoboszló jeles szülöttjei a magyar tudományért. Kovács Máté. In: *Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből*. Szerk. Gazdag István és Vida Lajos. Hajdúszoboszló, 2006. 430–436. p.)

A kötet négy részre tagolódik. Az első három kronológiai rendben hozza a budapesti, a kecskeméti és a hajdúszoboszlói konferenciákon elhangzott előadások anyagát. Az utolsó pedig a kiegészítő összeállításokat tartalmazza – Kovács Máté szakirodalmi munkásságáról és a róla szóló irodalomról (1983-tól 2007-ig) Fehér Anita révén, a parlamenti fel-

szólalásairól Haraszi Pálné jóvoltából tájékozódhatunk, a professzor kéziratos hagyatékából Patkósné Hanesz Andrea állított össze egy kis ízelítőt az 1927 és 1935 közötti évek terméséből, végül a jubileumi év eseményeit fotók segítségével is nyomon követhetjük.

A rendezvények sorát az ELTE BTK Informatikai és Könyvtártudományi Intézet – Könyvtártudományi Tanszéke kezdte 2006. március 22-én. Ez a helyszín annak apropóján adódott, hogy Kovács Máté 1956-ban meghívást kapott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének vezetésére, ahol másfél évtizedig, 1972 augusztusában tragikus hirtelenséggel bekövetkezett haláláig töltötte be posztját. Professzorsága idején megreformálta a tananyagot, a tantervet és az oktatás módszertanát. A korábnál nagyobb hangsúlyt fektetett a képzés gyakorlati jellegére, így olyan könyvtárosok léphettek ki az intézmény kapuján, akik már otthonosan mozogtak a korszerű szakirodalmi tájékoztatásban. A kitűnő francia és német nyelvtudással bíró tanszékvezető az idegennyelv-tudás fontosságára is felhívta tanítványai, munkatársai figyelmét. Ösztönözte és segítette kollégáit a tudományos munkában. A hallgatókkal szemben magas igényeket támasztott, és ugyanakkor az ismeretek megszerzéséhez minden támogatást biztosított. Családias hangulatú tanszékén a diákok bizalommal fordulhattak hozzá bármilyen problémájukkal. Végzett hallgatóinak a sorsát, pályáját továbbra is egyengette, figyelemmel kísérte.

Kovács Máté szakmai sikereiben bővelkedő életpályájáról a budapesti ös-szejövetelen, hét kiváló előadó: Bényei Miklós, Fodor János, Mecseri Annamária, Patkósné Hanesz Andrea, Poprády Géza, Sebestyén György és Stummer János villantott fel képeket. Az ott elhangzott előadások szerkesztett változatából számos adalékot tudhatunk meg az államtitkárról, a könyvtárpolitikusról, Kovács Máté tanszékvezetői, könyvtártudományi tevékenységéről, és napjaink könyvtárosainak szóló „üzenetéről”.

A debreceni egyetemi éveiben Kovács Mátéra rendkívüli hatást gyakorló tanára, Hankiss János 1928 nyarán bevonta őt az előző esztendőben indított Nyári Egyetem munkájába, amelynek 1933-ban ő lett a titkára. Két esztendővel később már főtitkárrá választották, s ezt a tisztséget egészen 1942-ig töltötte be. Számos ismeretterjesztő előadást tartott, publikált, irodalmi társaságok tagjaként tevékenykedett. Az irodalomtörténet iránt is érdeklődő, tudós vénával megáldott Kovács Máté 1939-ben fejezte be doktori értekezését *Fazekas Mihály, a rokokó költő* címmel.

1943. július 1-jétől 1945. május 15-éig az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatója volt. Majd kultusz-minisztériumi osztálytanácsosként a nevelési ügyosztály megszervezője és vezetője lett. Később a miniszterelnök miniszteri tanácsossá léptette elő. 1947. április 10-étől 1949. április 10-éig pedig a politikai államtitkári posztot töltötte be.

Miként már említettük, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban Kovács Máté 1945 májusában megbízást

kapott az oktatásügy reformtervezetének kidolgozására. „*A magyar köznevelés korszerű kifejlesztése*” című programot a minisztérium hivatalos tervként fogadta el. Legnagyobb hatású gondolata az általános iskolák megszervezésének országos irányítása, az általános iskolai tanterv teljessé tétele, az új tankönyvek megírása és közzététele volt. Politikai államtitkárként minden olyan kérdéssel foglalkozott, amely a kultuszminisztérium hatáskörébe tartozott. Kovács Máté minisztériumi tisztviselőként a korabeli magyar nevelés- és művelődéspolitikai egyik meghatározó személyisége lett. Ezt bizonyítják Keresztury Dezső miniszteri búcsúlevelének köszönő szavai is „...*azért a hivatali kötelességteljesítés mértékét meghaladó értékes és hűséges támogatásért, mellyel [...] feladatom ellátásában segítségemre volt.*” A fenti gondolatokat az első életrajzi összegzés szerzője, Bényei Miklós osztja meg az olvasóval, aki Kovács Máté pályáját a kis részletekre is figyelve a legteljesebben tárta fel (Bényei Miklós: Kovács Máté. Budapest, OPKM, 2005).

A hatalmas szakmai rálátással bíró, tudós tanszékvezető messze ható munkásságát híven tükrözik Fodor János szavai: „*Kovács Máté az ötvenes évektől mértékadó műhelyt hozott létre a Bölcsészkaron, az itt egységesített tanterv olyan viszonyítási alappá vált, mely megfelelt a nemzetközi törekvéseknek, alkalmazkodott a hazai helyzet komplex követelményrendszeréhez interdiszciplinaritásában, a gyakorlat és az elmélet arányos oktatásában. Személyében élen járt minden könyvtárügyet érintő kérdés*

tisztázásában, a megoldások definiálásában, a szakmai szervezeti struktúra korszerű kiépítésében, a nemzetközi kapcsolatok élettel teli megerősítésében.”

Hosszan szólhatnánk még az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékén elhangzott előadásokról már csak a recenzens elfogultságából adódóan is. Hiszen volt szerencsém a Pesti Barnabás utcai tanszék padjait koptatni egy ugyancsak nagyszerű tanszékvezető, Fülöp Géza idején, aki szerint Kovács Máté a hazai közművelődés- és közoktatásügy, a könyvtárügy, a könyvtár- és művelődéspolitikai egyik legmeghatározóbb, legkiemelkedőbb alakja volt. Sőt, tanáraink között tudhattam Kovács Máté egyik lányát, Kovács Ilonát is. A terjedelem és a műfaj szabta határok miatt azonban a továbbiakban csak jelzésértékkel adhatunk még egy kis ízelítőt az érdeklődőknek a 2006 tavaszán elhangzottak tanulmányozásához.

Olvashatunk Patkósné Hanesz Andrea tollából a professzornak az Országos Könyvtárügyi Tanácsban, illetve 1962-től az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanácsban betöltött szerepéről. Egykori tanítványa, Poprády Géza visszaemlékező soraiban a szeretett tanárról, tanszékvezetőről, ill. az emberről szól, akit a diákok maguk között csak a keresztnévén emlegettek. Ez azonban nem a tiszteletlenségük, hanem sokkal inkább a szeretetük megnyilvánulása volt. Mecséri Annamária informatikus könyvtáros szakos hallgató azzal foglalkozik, hogy napjainkban mit jelent a leendő könyvtárosoknak Kovács Máté. Rávilágít a professzor úrnak arra

a kimagasló szerepére, amit az általános és esti iskolai, valamint a népkönyvtári és felsőfokú könyvtárosképzés rendszerének kialakításában, fejlesztésében töltött be.

Sebestyén György adatokban gazdag, alapos tanulmánya Kovács Máténak a magyar könyvtártudományba beépült könyvészeti tanításairól, hagyatékáról számol be, ráirányítva a figyelmet annak erős franciabarát kötődésére.

Az emlékkötet első részét, amiben a főszerepet a tanszékvezető Kovács Máté kapta, nem is lehetne hitelesebben zárni, mint napjaink egyik informatikus könyvtáros hallgatójának, Stummer Jánosnak soraival. Ő összehasonlítva a professzor úr által 1961-ben megfogalmazott képzési koncepciókat a 2006/2007-es tanév tavaszi félévében bevezetett strukturális változásokkal, azt a konklúziót vonja le, hogy a professzor örülne a könyvtártudomány és a könyvtárosképzés területén jelenleg tapasztalható reformoknak. Hiszen egész pályafutása alatt a korszerűség eszméjét hirdette, de azonnal tovább is gondolná, „...*hogy miképp lehet továbbhaladni a megkezdett úton, miképp lehet a továbbiakban is korszerű és sokoldalú műveltséggel rendelkező könyvtáros szakembereket adni a jövő magyar társadalmának.*”

A kötet második részében az emlékév eseménysorozata következő állomásának, a Kecskeméten 2006 júliusában megrendezett Magyar Könyvtárosok Egyesülete XXXVIII. Vándorgyűlésének keretében szervezett szekciósülésen

elhangzott előadások kapnak helyet. Itt az előadók – Bényei Miklós, Sebestyén György, Z. Karvalics László, Gereben Ferenc és Nagy Attila – elsősorban Kovács Máté egyes tudományterületei meghonosításában tett kezdeményezéseinek eredményeit összegzik.

Szerteágazó pályájának egyik legjobb ismerője, egykori tanítványa, Bényei Miklós azt vizsgálja írásában, hogy *Ki volt Kovács Máté?* A feltett kérdésre nagy biztonsággal adja meg a választ: „... *rendkívüli egyéniség volt, a huszadik század magyar művelődés- és könyvtárügyének egyik emblematikus alakja, vagy ahogy Arnóth Károly nevezte: szűkebb szakmánk karizmatikus személyisége.*” Bényei felhívja a figyelmet munkásságának egyik fontos, csaknem feledésbe merült adalékára: a Magyar Enciklopédia megbízott főszerkesztőjeként kidolgozott koncepciójára, ami nagy hatással volt a hazai lexikonkiadásra. Továbbá részletekkel szolgál az általa meghonosított egyetemi stúdiumokról, valamint arról, hogy Kovács Máté elsők között figyelt fel a televízió és az olvasási kultúra ellentmondásos viszonyára és a számítógépek alkalmazásának forradalmi változásokat előidéző hatására a könyvtári munkában.

Sebestyén György arra vállalkozik, hogy teljességre törekvő krónikáját adja Kovács Máté oktatás- és kutatásszervező munkásságának, egyetemi tanári és tanszékvezetői pályájának. Ez utóbbiról szólva kiemeli, hogy ezen a posztján mindazt megvalósította, amiről elődei csak álmodni mertek. „*Kovács Máté alatt a Könyvtártudományi*

Tanszék olyan tekintélyt és kisugárzást kapott, amelyből mind mai napig élünk. [...] meggyőződésem, hogy az Ő teljesítményének magasságaiba még senkinek sem sikerült felküzdenie magát” – írja róla napjaink tanszékvezető professzora. Sebestyén György rendkívül alapos tanulmánya minden fontos részletre kiterjedően tájékoztat Kovács Máté tanszékvezetősége idején betöltött közéleti szerepvállalásairól, a magyar könyvtárügyben és könyvtárosképzésben bevezetett újításairól. Méltatását a következő sorokkal zárja: „Nem lehet Kovács Mátéra az ünnepélyes tiszteletérzése nélkül emlékezni. Minden történetben vannak nagyok, de csak egy a legnagyobb!”

Z. Karvalics László áttekintésében a „humán információtudomány” hazai elődei között jelöli ki Kovács Máté helyét, aki „...mindvégig mentes maradt a könyvtár- és dokumentációtudomány formális (shannon-weaver-i) információ-elemző zsákutcákba menekülő diszciplináris arisztokratizmusától, Ellenben nagyon jól ismerte a kortárs diskurzusokat, így válhatott többek között a hazai McLuhan-percepció egyik motorjává is.”

Gereben Ferenc egykori tanára előadásain hallott először a könyvek tudományos leírásáról. Akkor (1962-ben) még nem sejtette, hogy a későbbiekben éppen az olvasásszociológia lesz a kutatási területe. A kötetben található tanulmányában egy 1998 és 2000 közötti felmérés-sorozatának eredményeiről olvashatunk, amelyek a Kárpát-medence magyarságának olvasáskultúrájára vonatkoznak.

Hasonló témakörben készült Nagy Attila írása is, aki egy országos, reprezentatív kutatás keretében a 18 év feletti felnőtt népesség olvasási, könyvtár- és számítógép-használati szokásait vizsgálta 2005 őszén. Az eredmények megfogalmazása előtt elismeréssel adózik Kovács Máté ilyen irányú úttörő tevékenysége előtt.

A Kovács Máté munkásságát méltató előadások szerkesztett változatát közreadó fejezetek közül a legterjedelmesebben a szülőváros, Hajdúszoboszló, jelenen a Kovács Máté Városi Művelődési Központ és Könyvtár által 2006. november 10–11-én rendezett konferencia 11 előadásának sok novumot tartalmazó anyaga kapott helyet. Az emlékezésekből markánsan körvonalazódnak előttünk Kovács Máté pályájának legfontosabb állomásai, életművének legmeghatározóbb eredményei.

Korompai Gáborné Kovács Máténak a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatójaként kifejtett értékmentő tevékenységéről szól. Ezt a hivatalt 1949 áprilisától 1956 szeptemberéig töltötte be. Igazgatósága idején, 1952-től törvényerejű rendelet értelmében a Debreceni Egyetemi Könyvtár teljes körű köteles példány gyűjtőhellyé, illetve második nemzeti könyvtárunkká vált. Hét esztendő alatt a könyvtárban dolgozók száma megduplázódott, a könyvállomány háromszorosára nőtt, elérte a milliós nagyságrendet. Kovács Máté ekkor, ezekben az években vált a hazai könyvtárügy vezéregyéniségévé.

Gorilovics Tivadar írásában olvashatunk az első világháborúban apa nélkül maradt ötgyermekes parasztcsaládból induló fiatalember életútjáról. Megtudjuk, hogy a gyermek Kovács Máté neveltetéséről könyvszerető nagypapa gondoskodott. Debreceni egyetemi tanulmányait 1925-ben kezdte meg magyar–francia szakon, ahol tudása szívós, kitartó önműveléssel olyan szintre emelkedett már a második év végére, hogy ösztöndíjat nyert a Sorbonne-ra az 1927/1928-as tanévre. Gorilovics Tivadar tájékoztat továbbá a professzorához, Hankiss Jánoshoz fűződő bensőséges barátságáról, és arról, hogyan segítette őt és családját később államtitkárként, illetve egyetemi könyvtári igazgatóként.

Szabó Róbert a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban 1945–1949 között szakpolitikusként eltöltött éveiről számol be. Megtudhatjuk, hogy gróf Teleki Géza 1945. május 28-án Kovács Mátét nevezte ki a VKM nevelési ügyosztálya vezetőjének, és ez idő tájt lett a Nemzeti Parasztpárt budapesti szervezetének is a tagja, majd szervezőtitkára, végül elnöke. A kultuszminisztérium elnöki ügyosztályának élén a művelődéspolitikai irányelvek kidolgozásáért, a jogszabályi háttér előkészítéséért volt felelős. Pártja 1947. november 10-én a legfelsőbb pártvezetésbe emelte, de ő elsősorban szakpolitikus volt. A politikai bizottságba kerülése után nem a nagypolitikai, hanem inkább a szakmai kérdésekről fejtette ki a véleményét. Művelődéspolitikusként azon fáradozott, hogy a város és a falu közötti kulturális különbségek csökkenjenek.

Vida Lajos Kovács Máté gyermekkoráról, családi hátteréről számol be, néhány mozaikot a város történetéről is felvillantva. Az ő tolmácsolásában tudhatjuk meg, hogy államtitkársága idején milyen sokat tett a szülővárosa, Hajdúszoboszló kulturális fejlődéséért. Eredményesen közreműködött a kultúrház, a gimnázium létrehozásában és a város kulturális ügyeinek intézésében. A szülővárosáért végzett munkájának elismeréseképpen 1981-ben Hajdúszoboszló Kovács Mátéről nevezte el a könyvtárát, majd a művelődési házát is.

Tóth Gyula a tudós könyvtáros történeti és elméleti munkásságáról szólt, elsősorban *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* című két-kötetes mű keletkezéséről, ami megjelenésekor hatalmas szakmai elismerést kapott. A Kiadói Főigazgatóság a szemléletében, tartalmában és színvonalában úttörő kiadvány, a könyvtáros hallgatók kötelező irodalmaként ismert munka mindkét kötetét (1964-ben és 1971-ben) nívódíjjal tüntette ki.

Csáky S. Piroska, Kovács Máté újvidéki tanítványa 34 év távlatából emlékezik egykori professzorára. Írásából megtudhatjuk, hogy mekkora szerepe volt a könyvtárosképzésben a határon túl is, és milyen óriási hatást gyakorolt az ottani könyvtárosokra.

Kovács Béla Lóránt az irodalomtörténeti pályakezdéséről, tudományközi szemléletéről, művelődés- és stílustörténeti jártasságáról tudósít. Arra a következtetésre jut, hogy Kovács Máté filológiai jártassága szorosan összefügg könyvtári gyakorlatával, illetve valószí-

núleg azért válhatott jó könyvtárossá, majd könyvtártudóssá, mert irodalmárként már elsajátította azokat az ismereteket, amelyek a munkájához szükségesek voltak.

Patkósné Hanesz Andrea a Kovács Mátéval kapcsolatos legújabb kutatásokról, munkássága eredményeinek napjainkban történő hasznosításáról számol be. Többek között rávilágít a mai könyvtárosok feladatára: „... a Kovács Máté és kortársai által összegyűjtött, valamint az újonnan megjelenő anyagok a mai korszerű technikák által elérhetővé váljanak, és biztosítsák e szellemi, anyagi örökség átvételét, ápolását.”

Kovács Ilona edesapja emlékének és munkásságának ápolására, valamint a könyvtár szakos egyetemi hallgatók és fiatal könyvtáros szakemberek tanulmányainak és tudományos pályájának támogatására 1996-ban létrehozott alapítvány tízéves tevékenységéről, eddigi eredményeiről, pályázati lehetőségekről tájékoztat.

Margócsy József egykori diákjaként emlékezik meg Kovács Mátéról, aki 1931 szeptemberétől a Nyíregyházi Ágostai Hitvallású (evangélikus) Kossuth Lajos Reálgymnáziumban kezdte meg tanári pályáját. A francia nyelv tanítása mellett ellátta az iskolai könyvtári feladatokat is. Az idős irodalomtörténész nagy tisztelettel gondol vissza szeretett tanárára.

Dér Mária hálás szavakkal szól professzoráról, akinek szellemi öröksége, emberi nemessége, intellektualitása, erkölcsi nagysága, egész személyisége

komoly útravalóul szolgált számára, és mély lenyomatot hagyott saját szakmai pályáján.

A logikusan szerkesztett, izléses munka több támogató közreműködésével jött létre. A Nemzeti Kulturális Alap, Hajdúszoboszló Város Önkormányzata, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, az Amerikai Magyar Alapítvány (American Hungarian Foundation), a Kovács Máté Alapítvány és a Kovács Máté Városi Művelődési Központ és Könyvtár tette lehetővé az emlékkötet megjelenését 2007-ben.

Ezzel a könyvvel méltóképpen fejezzük ki elismerésünket, nagybecsülésünket Kovács Máté munkássága, ma is példaértékű emberi nagysága előtt. A benne felsorakoztatott újabb kutatási eredmények, adalékok pedig hozzájárulnak ahhoz, hogy mélyrehatóbban megismerhessük ezt a sokrétegű életművet. Tóth Gyula előszavának néhány sorával kívánjuk minden érdeklődő figyelmébe ajánlani a Kovács Mátéra való emlékezésnek e megható „csokrát”. *„Azt szeretnénk, hogy a halála óta eltelt paradigmaváltás – ha úgy tetszik: forradalmi változások – közepette sem feledkezze meg az utókor tanításáról, hiszen maga is annyi mindennel járult hozzá a most zajló folyamatok előkészítéséhez.”*

(A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Szerk. Hango-di Ágnes. Debrecen, 2007. 274 p.)